گفتوگۆ لەگەڵ "چارلز تایلەر"

لە ئینگلیزییەوە: کارزان کاوسێن

چارلز تایلەر یەکێکە لەو فەیلەسوفە پێشەنگانەی کە لە ژیاندایە.

ئەمەی خوارەوە گفتوگۆیەکە کە کریس بلور(*)، لەبارەی فەلسەفە و کۆمەڵگاوە لەگەڵیدا سازیداوە. گەشتی ڕووناکبیریی چارلز تایلەر، ئەوی لە زانکۆی مکگیل لە مۆنتریال-ەوە گەیاندە کۆلێجی باڵیلۆل لە ئۆکســفۆرد، پاشان گەڕاندیەوە بۆ مکگیل. لەوێ، وانەی فەلســەفە و سیاســەتی وتەوە لەکاتێکدا کە زنجیرەیەک وتاری کاریگەری دەنوسی لەبارەی چەمکەکانی ئازادی و سروشتی ڕوونکردنەوە لە زانستە کۆمەڵایەتییەکاندا، چەند بەرهەمێک لەسەر هیگڵ، هەروەها سەرچاوەکانی خود: دروســتکردنی شوناسی مۆدێرن. تازەترین کتێبی بریتییە لە سەردەمێکی عەلمانی کە لە ساڵی ٢٠٠٧دا چاپکراوە. لە ساڵی ٢٠٠٧دا تایلەر خەڵاتی تێمپلێتن Templetonی پێبەخشــرا لە بەرانبەر کارەکانی لەمــاوەی ژیانیدا. ئەم خەڵاتە بڕەکــەی ١,٥ ملیۆن دۆلارە. ئەمســاڵیش خەڵاتی کیۆتــۆ Kyotoی وەرگرت کە بریتییە لە ٥٠ ملیۆن یەن(٥٠٠,٠٠٠) دۆلار.

* پرۆفیسۆر تایلەر، ئێوە سەرسام بوون بە بردنەوەی خەڵاتی کیۆتۆ؟

-لەڕاســتیدا بەڵێ. چونکە ئەمــە ڕێزلێنانێکی دەگمەنە. بەهیچ شــێوەیەک چاوەڕوانی نەبووم. ئێستا زیاتر لێی تێدەگەم کە چوومەتە ئەوێ و قسەم لەگەڵ دادوەرەکان کردووە. ئەوان ســۆراخی کەسێک ناکەن کە لە ڕووی ڕووناکبیرییەوە شــتێکی گرنگی کردووە، بەڵکو زیاتر گرنگی بــە تێڕوانینەکەت دەدەن- ئاخۆ

هەوڵەکەت بۆ یارمەتیدانی مرۆڤایەتی و هیترە. رووکردنە جیهانی سیاسیی بیرۆکەی یارمەتیدانی مرۆڤایەتیش لە هەوڵەکانی مندا زۆر گرنگ بوو.

* بەرلەوە خەلاتی تێمپلێتن بردبۆوە؟

-ڕاستە. ئەمە تەنانەت بە مانایەک زۆرتر سەرسوڕهێنەر بوو، چونکە لە سالانی رابردوودا خەلاتەکەیان دەدا بەو زانا سروشتییانەی کە گرنگییان بە پرسە رۆحییەکان دەدا، بەلام بۆ کەسانی وەک من... بەهیچ شێوەیەک! پێم وایە من کەوتوومەتە شوێنێک لەنێوان زانای کۆمەلایەتی و پسپۆڕی مرۆیی.

* نیازت وایە پارەکە لە چیدا خەرج بکەیت؟

-بەشێکی زۆری ئەوە کە من لە فەلسەفەدا پێیەوە خەریکم، لە کارەکەمدا بە گشتی، لە نێتوێرکەکان (networks)دا دەردەکەوێت. کەسانێکی دیاریکراو کە من کاریان لەگەڵدا دەکەم، پێویستە بەیەکەوە کۆببینەوە و ناتوانین هەروا چاوەڕوان بین تا ئەو کاتەی بۆ سیمپۆزیەمێک لە لەندەن یا شوێنی تر بانگهێشت دەکرێین. ئەمە یارمەتیدەرێکی گەورەیە کە بتوانیت هەڵسوڕێیت و خەڵکانی تر بجولێنیت و لە گروپی بچوکدا کۆیان بکەیتەوە جا لە نیویۆرک بێت یان شیکاگۆ یان ئەوروپا و تەنانەت دەلهی-یش کە یەکێک بووە لەو شوێنانەی تیایدا کۆبووینەتەوە. شتێکی جەوهەرییە بۆ هەموو کەسێک لەم جۆرە کارەدا، مەگەر ئەمەی کە تۆ گۆشەگیرێکی تەواو بیت و بەهیچ شێوەیەک بیر لە دۆخێکی وەها نەکەیتەوە، کە من هەرگیز ناتوانم بیکەم. دەبێت من بەم شێوەیە کار بکەم. من شتگەلێک لەودیو سنوورە دیسپلینکراوەکانەوە ئەنجام دەدەم، لەوانەشە گەلێک هەڵە بکەم کاتێک لەو سنوورانە دەپەڕمەوە و دزە دەکەمە ناو قەڵەمڕەوی مێژووناسەکان یان زانا سیاسییەکان یان کۆمەڵناسەکانەوە. تۆ هەڵەیەکی کەمتر دەکەیت ئەگەر تۆ لەگەڵ زانا کۆمەلایەتی، مێژوونووسە داماوەکان و هیتردا کار بکەیت.

* تۆ بۆت دەرکەوت کە فەلسەفەی شیکاری لە کۆلێجی بالیۆل وشک و سەختە. ئامۆژگاریت هەیە بۆ ئەو خوێندکارانەی کە لەوانەیە فەلسەفە بە شتێکی قورس یان پێچەوانەی چاوەڕوانییان، ببینن؟

-بەڕاستی، ئەمە دۆخی (DIY)یە، بەمانای خۆت بیکە (do it yourself)! ئەوەندەش ئەستەم نییە. مەبەستم نییە بڵێم بەتەنیا خۆت بیکە. پێم وایە لە سۆنگەی ئۆتۆبایۆگرافییەوە باشتر دەتوانم باسی بکەم. کاتێک من لە ئۆکسفۆرد هەستم بەمە کرد، هەندێ لە دەرچووانم ناسی کە هەمان بیرکردنەوەیان هەبوو و ئێمە زۆر بەخێرایی هەندێ نوسەری سەرنجڕاکێشمان دۆزیەوە، بۆ نمونە مێرلۆ-پۆنتی، بۆیە بەیەکەوە خوێندنمانەوە. ئەمە شتێکە کە تۆ هەندێ جار دەبێت ئەنجامی بدەیت ئەگەر لەو کارەدا نەهاتبێت کە تۆ ئەنجامی دەدەیت. لەسەر ئینتەرنێتیش ئاسانترە کە لەسەر شتی سەرنجڕاکێش هەڵوەستە بکەیت و مشتومڕی لەسەر بکەیت بە بەراورد لەگەڵ حاڵەتی سالانی پەنجای ئێمە.

* دیــوی بەهەندوەرنەگیــراوی ئەمە، ئەوەیە کە هەندێ لە خوێنـــدکاران، بەتایبەت ئەوانەی لە کۆرســـی فرەلایەندان، فەلسەفە بە شتێکی سەرنجڕاکێش بەڵام سەخت دەبینن. ئەوان دەپرژێنەسەر تێکستگەلێکی وەکو بوون و کات-ی هایدگەر یان شتێکی فۆکۆ، بەڵام ناتوانن لێیان تێبگەن، پێیان وایە شتێکی بزریان تێدایە. ئامۆژگاریت چییە بۆ ئەو خوێندکارانە؟

-بەڵێ، ئەمەش شـــتێکی زۆر ســـەختە، چونکە تۆ ڕاســـت دەکەیت، هەندێک جـــار هەروەکو لە کارەکانی فۆکۆدا دیارە، لەوانەیە کاتێکی زۆری بوێت، بەتایبەت ئەو کاتەی تەنها تۆ و تێکستەکەیت و تۆ بۆ دەیەمین جار دەیخوێنیتەوە، پرسیار دەکەیت «ئەوە چییە؟» بەڵام هەندێ نووسینی باش هەن لەسەر ئەم کارانە. هیوبەرت درایفوس وتارێکی لەسەر بەشی یەکەم-ی بوون و کات نوسیووە کە من پێم وایە بەڕاستی کەلێنی نێوان هایدگەر و هەر کەسێک لە جیهانی ئینگلیزی-زاندا کە هەندێ زانیاری لەســـەر فەلســـەفە هەبێت، پڕدەکاتەوە. بەڵام بەدڵنیاییەوە ڕاستە کە دەبێت بۆ هایدگەر و فۆکۆ مێشـــکت نۆژەن بکەیتەوە (پێدەکەنێت). ڕاســـتەوخۆ هیچیان لێوەرناگریت، چونکە ئەوان بەو پێوەرانە نانووسن کە ڕاستەوخۆ پەیوەستن بەوانەی تۆ لەسەریان راهاتوویت.

* پێت وایە کێشـــەیەک هەیـــە لە هەوڵدان بۆ گونجاندنی بیرمەندانـــی وەها تایبەت و ئاڵۆز لە مەنهەجێکی پەیوەندیداری زانکۆدا؟

-لە هەر چرکەســـاتێکی دیاریکراودا، لە هەر بارودۆخێکی دیاریکراودا کە تیایدا خەڵکی لەســـەر شـــتگەلێک مشتومڕ دەکەن، گریمانەگەلێک هەن ئەوەندە قووڵن کە ئەوان تەنانەت وەکو گریمانەش نایبینـــن، چونکـــە زۆر روون دیارن- وەکو ئەوە دیارن کـــە «دوو کۆ دوو دەکاتە چوار». نموونەی هەرە گەورە کە من بە درێژایی ژیانم لەگەڵیدا لە شـــەڕدابووم، نەریتی ئەپســـتمۆلۆژیی دیکارت-ە. دیـــکارت لە یەکێک لە نامەکانیـــدا دەڵێت، ئێمە هەموو بیرۆکەکانمان لـــەو کاریگەرییەی جیهانی دەرەوە کە دەبێتەهۆی دروســـتبوونی نیشانەگەلێک لە هۆشماندا، بەدەستدەهێنین. کاتێک ئەمەی دەوت، مەبەستی بوو بڵێت «دوو کۆ دوو دەکاتە چوار» -کە شتێکی ئاشکرایە- لەڕاستیدا لە زۆر ڕووەوە تەواو هەڵەیە (پێدەکەنێت). بەڵام خەڵکی ئەمە نابینن: ئەوان وەها دەچنەناو ئەو شـــێوازە «روون»ەی بیرکردنەوە کە هەرگیز ئەگەری هەڵەبوونیان بۆ دەرناکەوێت.

* کاتێک تۆ لەبەردەم کەســـانێکدایت کە لەودیو روونییەوە بیر دەکەنەوە، یەکەم جار ســـەرت لـــێ تێکدەچێـــت کە چی دەڵێن- پێدەچێت قســـەی بێ مانـــا بکەن: دوو کـــۆ دوو دەکاتە پێنج! «نۆژەنکردنەوەی ئەقڵت» واتە ئەمەی کە تۆ بتوانیت زەمینە تەواو ئاشـــکراکان بهێنیتە بەرچاو و ئەوە ببینیت کە مەرج نییە وەها بن؛ یان لەوانەیە لە کۆتاییدا بە شـــێوەیەک لە شێوەکان وەها بن، بەڵام دەبێت تۆ لەبەر رۆشـــنایی ئەگەرەکانی تـــردا بەڵگەی بۆ بهێنیتەوە. ئەمە گۆڕانێکی گەورەیە و بەرلەوەی کە ســـەرەنجام تێبگەیت، دەشـــێت بەهۆی تێکســـتێکەوە کە تیایدا کەسێک تەحەدای گریمانە بنچینەییەکانت دەکات بەتەواوی ســـەرت لێ تێکبچێت. وەک بڵێی کەسێک لاری دەکات لە ڕاستییە روونەکانی پەیوەست بە جیهان یان ئەقڵ.

* تۆ زۆرجار لە کارەکانتدا هەوڵتداوە جۆرە شکســـتێکی تێگەیشـــتنی خۆیی کەلتوورەکەمان

ڕاست بکەیتەوە. بۆ نموونە تۆ سەرچاوەکانی خود-ت بە «وتارێک لەبارەی گەڕاندنەوە» ناو بردووە. بــە مانایــەک لە ماناکان ئێمە ســەرمان لە شــتێک دەرناچێت کە دەبێت لەم خاڵــەی مێژوومانـدا گەیشــتبێت، بۆیە کارەکانی تۆ هەوڵێکن بۆ ڕوونکردنەوەی کەلتووری خۆرئاوا لە سەدەی بیست و یەکەمدا بۆ خودی خۆی.

-پێم وایە ئەمە ڕاستە. من هەوڵدەدەم ئەمە لە ڕێگەی گەڕان و سۆراخکردنەوە لە مێژوودا ئەنجام بدەم. ئەگەر تۆ لەناو وەرچەرخانێکدا ژیایت ئەوا لە شتێکی وەکو ئەمەی کە چۆن گەیشتوویتە ئەو شــوێنەی کە ئێســتا لێیت، تێدەگەیت. بەڵام لەوانەیە نەوەکانی دواتر بینایيان بۆ مێژوو لەدەست بدەن و ڕووبکەنە ئەو دیمەنە ئەقڵییەی وەکو بوویێکی تەواو سروشــتی، تیایدان. بۆیە ئەوان درک بە شــتێک لەبارەی سروشتی ئەو دیمەنەوە، لەبارەی سروشــتی پێوەرەکانی شوناسیانەوە، ناکەن. ئەوان ئەمانە نەک وەکو پێوەرگەلێکی مومکینی پەســەندکراو، بەڵکو وەکو پێوەرگەلێکی ڕوون کە ناتوانیت خۆتیان لێ لابدەیت، وێنا دەکەن. بۆیە ئەوان شوناســی خۆیان دەژین، بەڵام بە شێوەیەک کــە تایبەتمەنــدی و ڕەهەندە زۆر گرنگەکانی دەشــارێتەوە. کەواتە ئەمــە بابەتێکە پەیوەندی بە گەڕاندنەوە هەیە- گەڕاندنەوەی ئەو ڕەوگەیەی تۆی بۆ ئەم شوێنەی ئێستات هێنا. پێم وایە دەبێت ئەمە بەشێکی زۆر گرنگی کاری فەلسەفی بێت.

* چۆن دەشێت ئەمە بەدی بێت؟

-پێم وایە هەندێ چرکەسات هەن لە مێژووی زانکۆدا تیایاندا ئەم جۆرە گەڕاندنەوەیە بەشێوەیەکی بەرچاو زەمینەی بۆ خۆشــکراوە. لە ســەردەمی «ماکس وێبەر»ەوە- لەوانەیە ئێمە بەشــێوەیەکی نۆســتالجی ئەمە گــەورە بکەین- و تەنانەت کەمێــک دواتر، بۆت دەردەکەوێت کــە خوێندکارانی فەلســەفە لە ئەڵمانیا کۆرســێکی تەواو بەرفراوانی فەلسەفەی یۆنانی و مێژووی فەلسەفە، کانت و ئایدیالیزمی ئەڵمانی-یان پێدراوە، بەڵام ئەوان بەهەمان شــێوە وێبەر، دورکهایم، ترۆیلش و دێلتای دەخوێننەوە. بۆیە ئەوان تێگەیشــتنێکی فراوانیان هەیە لەوەی کە چۆن ئەو پرســیارانەی ئەو کاتە گفتوگۆیان لەسەر دەکرا گەیشتنە ئەو قۆناغە.

ئەمە یەکێک بوو لەو شــتانەی بە خەیاڵمدا هات کاتێک کە پەرژامەســەر بینینی کۆتاییەکانی- چونکە پێم وایە لە مردندایە، تەنانەت لە ئەڵمانیاش. کاتێک سەردانی «هابرماس»م کرد ئەو جۆرە خوێندنەی بۆ خوێندکارەکانی شــرۆڤە دەکرد هەرچەندە ئەوەندە لەگەڵ بەشــێکی زۆری ئەو شتانە کۆک نەبوو کە بۆ ئەوانی باس دەکرد. هەر ئەمە بوو بێزاری کردم کاتێک چوومە ئۆکسفۆرد- ئەوان زۆر تەسکبین بوون، ئەو کەسانە: ئەوان تەنانەت یەک لەسەر دەی ئەو نەریتەیان نەدەخوێندەوە کە گەیاندبوونیە ئەو شوێنەی تیایدان.

* ویستم لەبارەی سەرچاوەکانی خودەوە پرسیارت لێبکەم. ئەمساڵ بیستەمین ساڵیادی یەکەمین چاپیەتی؟

-ڕاستە، بووە بیستەمین! ئەوە زۆر خێرایە، دەڵێی دوێنێ بوو! ئەمە یەکەمین کتێب بوو کە من بەشێوەیەکی سیستماتیکی ئەوەم تیادا خستەڕوو کە ویستم بیڵێم. پێشتر، چەند کتێبێکم لەسەر هیگڵ و ژمارەیەکی زۆر وتارم لەســەر لایەنەکانی زانستی کۆمەڵایەتی نووسیبوو. زۆر ئارەزوومەندی

ئەوە بووم کە نەک تەنیا لە بەرانبەر هەندێ هەڵوێست لە زانستی کۆمەڵایەتی، دەروونناسی و هیتردا مشتومڕ بکەم، بەڵکو ئەمویست لەوە تێبگەم کە بۆچی خەڵکی بەرگرییان لەو هەڵوێستانە دەکرد کە من پێم هەڵەو نادروست بوون. بەڵام بۆئەوەی لەوە تێبگەیت بۆچی، پێویستە تۆ لە گەشەسەندنی چەمکی مۆدێرنی خود تێبگەیت. بۆیە ئەوە یەکەم هەوڵی من بوو بۆ کردنەوەی ئەو بوارە نەک تەنیا بۆ مشـــتومڕکردن لەدژی چەند هەڵەیەک، بگرە هەوڵم دا روونی بکەمەوە کە چۆن دەشیا ئەو دۆخە دەربکەوێت کە تیایدا ئەو هەڵانە بەلای خەڵکەوە بەجێ بن. من هێشتا هەست دەکەم ئەوە خاڵێکی وەرچەرخان بوو لە کارەکانمدا، چونکە لەو کاتەوە توانیم ئەو بوارەی کێشەکان فراوان بکەم و کاری لەســـەر بکەم- چۆن گەیشتینە ئەو خاڵەی تیادا ئەو شتانەی مشتومڕیان لەبارەوە دەکەین «X» و «Y»ین وەکو دژێکی «Y» و «Z» یان «Z» و «Q»- بۆچی پێدەچێت ئەلتەرناتیڤە روونەکان ئەمانە بن نەک شـــتێکی تر. ئەوەش تەقەلایەکی راستەقینەی گەڕاندنەوەیە، هەوڵێک بۆ تێگەیشتن لەوەی کە چۆن گەیشتووینە ئێرە و هەوڵدان بۆ لێتێگەیشتنی بەشێوەیەکی جیاواز.

* ئێوە بانگەشەی زۆر بەهێز دەخەنەڕوو لەبارەی شوناسی مۆدێرن کە نەک تەنیا لە فەلسەفە، بەڵکـــو لە مێـــژووی ئایین، ئەدەب و هونەر و هیترەوە هاتوون. قورســـە بۆ کەســـێک کە ئەوەندە ماریفەتی نییە، وەکو پێویست بانگەشەکانت هەڵبسەنگێنێت؟

-بەڵێ. زۆر باشە (پێدەکەنێت)- کەواتە لەوانەیە خەڵکی بچن شتێک بخوێننەوە! ئەمە پەیوەست دەبێتـــەوە بەوەی کە لەبـــارەی وێنەی ئایدیاڵەوە لەمەڕ زانکۆ ئەڵمانییەکە لە ســـەروبەندی ١٩٢٠دا دەموت: ئەمەی کە بەڕاســـتی پێویســـتە جۆرێک لە فراوانی هەبێت لە سیســـتەمی خوێندنماندا بۆ مێـــژووی زانســـتە مرۆییەکان، زانســـتە کۆمەڵایەتییەکان و هیتر. بۆیە من بەو جـــۆرە کاردانەوەیە دڵتەنـــگ نیم. ئەگەر خەڵک بەڕاســـتی دەیانەوێت بزانن ئاخۆ بیرۆکەیەک ڕاســـتە، دەبێت بڕۆن و شـــتێک بخوێننەوە و ئەمـــە توانایان پێدەدات تێڕوانینی خۆیانیان هەبێـــت لەمەڕ ئەوەی کە چۆن گەیشتووینەتە ئەو شوێنەی تیایداین.

* کتێبەکە وتەیەکی کورتی لەگەڵدایە کە پوختەی ڕەخنەکانی تۆیە لە بەرانبەر لایەنە کزەکانی کەلتوورمان: «هیچ شتێک وەکو دەسکەوتێک لەقەڵەممان نادات لە جیهانێکدا کە هیچ شتێک گرنگ نییە جگە لە ڕەزامەندبوون»؟

-باشە، «ئەوەی کە لەدواجاردا گرنگی بە شتەکان دەبەخشێت» ناتوانێت هەروا بکەوێتە رازیکردنی خـــود. ئەوە تۆ دەخاتە جۆرێک لە دواکەوتن: باشـــە! بەڵام ئـــەوە چییە کە خەریکە ڕازیم دەکات؟» پێویســـتە تۆ دواجار ئاماژە بە ئامانجێک بکەیت لە شـــتێکدا لە ســـەروو خۆتەوە، بۆ نموونە بەو شـــێوەیەی کە شتەکان هەن، یان بەو شێوەیەی کە گەردوون هەیە، یان بەو شێوەیەی کە مرۆڤەکان هەن یان بەو ئاراســـتەیەی مێژووی مرۆڤایەتی دەڕوات بەڕێوە . ئەو شـــتانەی کە خەڵکی بە قووڵی دەزانن، قەناعەتێکی قووڵ لە هەموویاندا ئەو تایبەتمەندییەی هەیە . کەســـێک دەڵێت « دەمەوێت لەگەڵ پزیشکانی بێسنوور لە کۆنگۆ کار بکەم» و کەسێکی تر دەڵێت « دەمەوێت رۆمانی کەنەدییە مەزنەکە بنووســـم». پێویســـتە روون بێت کە هەموو ئەم فۆرمانەی ڕەزامەندییە قووڵە ئاماژەیە بە شتێک کە دەگاتە سەروو تۆ. بۆیە ئەمە وتەیەکی کورتە، بەڵام ڕاستییەکی گرنگی تێدایە .

* ئەم بەیانییە من بیرم لە کتێبە هەرە تازەکەت (سەردەمێکی عەلمانی) دەکردەوە کە پاسێک بە بەردەممدا تێپەڕی کە دروشمێکی بێباوەڕگەرایانە (atheist) یان راستتر، نازانمگەرایانە (agnosti)ی پێوە بوو «لەوانەیە خوا نەبێت: ئێستا چیتر مەشڵەژێ و چێژ لە ژیانت وەربگرە»؟

–ئەمەم بیستووە! زۆر مایەی پێکەنینە. زۆر سەیرە، وانییە؟ من دەمەوێت لەوە بگەم کە بۆچی لە سەردەمی ئێمەدا ئەوە روودەدات. ئەم دیاردە نوێیە مەتەڵئامێزە– ئەو بێباوەڕگەرایانەی دەیانەوێت «وتەی پیرۆز» بڵاوبکەنەوە و هەندێ جار زۆر توڕەن. پێم وایە ئەمە وەکو کاردانەوەی هەندێ ئوسقوف وایە لە بەرانبەر داروین لە سەدەی نۆزدەدا. ئوسقوفەکان پێیان وابوو جیهان بە ئاراستەیەکی دیاریکراودا گوزەر دەکات– وەرگۆڕانێکی زیاتر و زیاتر و هیتر– پاشان بۆیان دەردەکەوێت کە لەناکاو نیگەرانن لە پێشبینییەکەیان و تووشی راچڵەکینێکی گەورەو زۆر پەست دەبن. بە هەمان شێوە، ئێمە لە ئێستادا ئەمە لەناو ئەو ئینتێلجێنسیا روو لە بەعەلمانی بوونەدا دەبینین–ئەو لیبراڵانەی هەستیان کرد جیهان بە ئاراستەیەکی دیاریکراودا دەڕوات، هەمووی بەگوێرەی پلانێک دەچێت بەڕێوە– پاشان کاتێک پێدەچێت وانەبێت، تووشی راچڵەکین دێن. کەواتە تۆ زیاتر دیاردەیەکی شیاوی بەزەیی دەبینیت. شتگەلێک بە پاسەکانەوە هەڵدەواسن وەک بڵێی ئەمە بە جۆرێک لە جۆرەکان وا لە خەڵکی دەکات روانینیان بەرانبەر خوا، گەردوون، واتای ژیان و هیتر بگۆڕن. دروشمی پاسێک! پێناچێت شتێکی ئەوەندە بنچینەیی لە کەسدا هەڵگۆزێت.

* پێدەچێت ئەمە نیشانەیەک بێت کە دەڵێیت خەڵکی مۆدێرن لەنێوان دوو هەڵوێستی بەجەمسەربوودا گیریان خواردووە– وەکو خۆت دەڵێیت، بێباوەڕگەرایی بەهێز لەلایەکەوە و ئایینگەراییەکی بەهێز لەلایەکیترەوە. بەڵام ئەمە نزیکەی هەر کەسێک لە ڕاڕایی نێوان هەردووکیاندا بەجێ دەهێڵێت، نەک ئەمەی بکەوێتەسەر جەمسەرێک یان ئەویتریان بەڵکو لە ناوەڕاستدا دێت و دەچێت؟

–ڕاستە. دەشێت بشبێتە هۆی شڵەژان یان ببێتەهۆی کۆلاجکارییەک bricolage– پێکەوەنانی هەڵوێستی خۆت. لە سەردەمێکی عەلمانیدا ناوی کەسانێکی زۆر دێنم کە کارێکی وەها دەکەن. ڤیکتۆر هوگۆ فەرەنسییەکی زۆر باشی سەدەی نۆزدەهەمە. نموونەیەکە لەو کەسانەی کە هەڵوێستی میانگیرانە پێکدەهێنن و پێم وایە ئەمە دیاردەیەکی زۆر زۆر بەربڵاوی ئەمڕۆیە– بەو حاڵەتانەشەوە کە تیایاندا کۆلاجکارییەکی دو فاکتۆ هەیە، بەڵام پێناچێت خۆیان ئەوەیان پێکەوەنابێت. ئینجا حاڵەتگەلێک هەن کە تیایاندا خەڵکی بەشێوەیەکی خودئاگایانە پێکیدەهێنن. مەبەستی خەڵکی هەرئەوەیە کە زۆرجار دەڵێن، «من رۆحانیم، بەڵام دینی نیم. 'ئاییینی نەبوون' واتە من سەر بە هیچ نەریتێک نیم کە فۆرمیولایەکی لەپێشدا دروستبووی هەبێت و پێویست بکات من بچمەپاڵی؛ بەڵام من «رۆحانیم» بەو مانایەیە کە من تەواوی بوارەکە دەپشکنم».

بە بڕوای من ئەم دیمەنەی ئەو ژمارە گەورەیەی هەڵوێستە جیاوازەکان– رۆحانی، دژە رۆحانی و ئەوەی کە لە یەک کات و کۆمەڵگەدا تۆی تیایت– لە مێژوودا پێشینەی نەبووە و ژمارەی هەڵوێستەکان چەندەها جار لە زیادبووندان. هەندێ هەڵوێست هەن کە سەد ساڵێک لەمەوبەر بەهیچ شێوەیەک بیریشیان لێنەدەکرایەوە. ئەو ڕێرەوەی دوو ئاراستەکە کە خەڵکی کاردانەوەیان

لەبەرانبەردا هەیە هەوڵی من بوو بۆئەوەی بڕوانمە بەشێکی دینامیکە بەرچاوەکە.

* تۆ لە بەرهەمەکەتدا دەڵێیت لیبراڵ دیموکراسی شڵەژاوە لەکاتێکدا کە خۆی وەکو بێ لایەن دەخاتەڕوو. تۆ دەڵێیت، لە راستیدا «لیبراڵ دیموکراسی» خۆی بەهایەکە کە هەندێ جار دێتەناو ململانێوە لەگەڵ بەهاکانی تردا، وەکو ئەوەی کە پێویستە و دەبێت ئێمەش ئەوە بزانین کە ئەمە حەتمییە؟

-بەڵێ. باوەڕم وایە کە شتێک نییە بەناوی بێ لایەنیی تەواو، بەتایبەت لە سۆنگەی ئەمەوە کە ژیانی باش چییە. بۆ نموونە، بیرۆکەی بەشداریکردن، هاوڵاتیبوون، بەشداریکردن لە دیاریکردنی ئایندەی خۆت و کۆمەڵگاکەت-پێم وایە ئەمە «فەزیلەتێکی ئیختیاری» نییە وەکو ئەوەی کە بوو (پێدەکەنێت): ئەمە زۆر نزیکە لە تەندروستی و شادەماری کۆمەڵگەی دیموکراتی لیبراڵەوە.

* تۆ پێشنیار دەکەیت کە لەکاتی ڕامان لە بانگەشەکانی روانگە کەلتوورییە جیاجیاکان، شتێکی باشە کە «زمانێکی بەراوردی روون» بگریتەبەر- هەوڵبدەیت بۆ شێوەیەکی گوتار کە رۆشنایی دەخاتەسەر جیاوازییەکانی نێوان ئەو کەلتوورانە نەک هەوڵدان بۆ تێکدانی بەینیان یان ئاشتکردنەوەیان؟

-پێم وایە ئەمە هەر ئەو شتەیە کە ئێمە مەبەستمانە ئەگەر بمانەوێت ئەم جیاوازییانە بهێنینەناو فەزایەکەوە کە تیایدا بتوانرێت مشتومڕێکی ئەقڵانی و هێمن لەسەر چۆنێتی پێکەوەژیان لەگەڵ نەیاریی نێوان گروپە جیاوازەکان بکرێت. تەنیا لە رێگەی گرتنەبەری ئەو زمانەوەیە کە ئێمە دەتوانین مشتومڕێکمان هەبێت کە دانابەزێتە ئاستی بێزرخکردنی ئەوی تر. ئەمە تەنیا لەناو پۆل یان لێکۆڵینەوەی ئەنترۆپۆلۆژیدا گرنگ نییە، ئەمە لە مشتومڕی گشتیماندا بێ سنوور گرنگە. ئێمە لە کۆمەڵگا هەمەڕەنگەکانماندا پێویستییەکی زۆرمان بەوە هەیە. من زۆر دڵخۆشم بەرانبەر ئەوەی کە لە مشتومڕێکی گشتیدا لە هەرێمی کیوبێک روویدا لەسەر توندڕەویی ئایینی. خەڵکی دەستیانکرد بە وتنی شتی وەها کە زینۆفۆبیای پێوە دیارە، بەڵام پاشان ئەوانیتر، بەتایبەت موسڵمانان، هاتنەپێش و وتیان « ئەمە هەڵەیە». مشتومڕەکە شێوازی نا-کاریکاتۆری خستنەڕووی جیاوازییەکانی گرتەخۆ. پێم وایە ئەمە شتێکە کە دەبێت هەمیشە هەوڵبدەین بیکەین.

* لە چاوپێکەوتنێکدا لەگەڵ برایان ماگی لە ساڵی ١٩٧٨دا، تۆ وتت وانەیەک لە مارکس-ەوە ئەوەیە کە « لەو چرکەساتەدا کە پیاوان توانایەکی گەورەیان خستەڕوو بۆ کۆنترۆڵکردنی ژیانیان و بۆئەوەی ببنە هەر شتێک کە دەیانەوێت، ئەم هێزە، هەروەکو وەها بوو، بەهۆی ناکۆکییە ناوەکییەکانی خۆیانەوە لەدەستیان دەرهێنرا.» بەهەمان شێوە، لە ئێتیکی رەسەنایەتیدا، تۆ لەبارەی خەباتی نەپساوە' La Lotta Continua ' نوسیووتە، دەستەواژەیەک کە لە لیوای سوری ئیتاڵییە وە وەرتگرتووە. ئایا پەیامی تۆ لێرەدا ئەوەیە کە ئاستێکی خەبات و هەڵکشان حەتمییە لە کۆمەڵگەی خۆرئاوادا؟

-هیوادارم لەگەڵ ئەم ئاستەی پشێویی لە ئابووریماندا رانەیەین! بەڵام بەڵێ، بە واتایەکی گشتی هیچ چارەسەرێکی کۆتایی، یەکلاییەکەرەوە بوونی نییە. تەنگژەی قووڵ هەن و ئێمە لە ئاراستەی

جیاجیاوە کێش دەکرێین و دەمانەوێت بێ زیانترین ڕێگا بدۆزینەوە بۆ چاککردنەوەی شتەکان. پێم وایە ئەمە بۆ قەیرانی هەنوکەییش ڕاستە، لەلایەکەوە بازاڕ و ئاستێکی دیاری ئاژانسی ئازاد تیایاندا پێویســـتە و لەلایەکی ترەوە لابردنی ئەو دەرەنجامە کارەســـاتبارانە پێویستە کە دەشێت بازاڕەکان لەگەڵ خۆیاندا بیهێنن ئەگەر بە کۆنترۆڵنەکراوی هێڵرانەوە. چارەسەرەکە قورس دەبێت.

هەمان شـــت بۆ ئەو دوو ئارەزووانە ڕاستە کە من بە «تەکنۆلۆژیست» و «ئێکسپرێسیڤیست» ناویـــان دەبـــەم. پێم وایە زۆربەمان هەردوو ئارەزوومان هەیە، بەڵام بە ئاشـــکرا خەڵکانێک هەن کە زیاتـــر لە یەکێک یـــان ئەویتریاندا خۆیان گرتووەتەوە و خۆیان لـــە بەرانبەر یەکتریدا مەڵاس داوە. ئێمە هەرگیز ناگەینە چارەســـەرێکی کۆتایی و یەکلاییەکەرەوە. مەبەستم لە خەباتی بێ وچان هەر ئەوەیە. هەمیشە خەریکە کێشەی پێکەوەلکاندنی روانگەکان بێتەئارا. هەمیشە خەڵکانێک دەبن کە زۆر بە توندی دەخزێنە ئاراســـتەیەکەوە و گوێ نادەنە پێویســـتییەکانی تر. ئێمە هەمیشە خەریکە پێویستمان بە پێکەوەنانی چارەسەرێک بێت کە بۆ ماوەیەک لەنێوان ئارەزووەکاندا خۆدەگرێ.

* هەروا ئەو هیوایەش خەیاڵپڵاوییە کە ئێمە دەتوانین بەرەو ئەو ئاســـتە باڵاترە کۆشش بکەین کە تیایدا ململانێ بنەڕەتییەکانی کەلتوور چارەسەرکراون؟

-بەڵێ. ئەوە خەیاڵپڵاوییە. ئەمە خەونێکی جوانە، بەڵام ئەمە شتێک نییە کە ئێمە بشێت هیوای بۆ بخوازین. ئەمە خەیاڵپڵاوییە بەو واتایەی کە مارکســـیزم لە فۆرمە رەســـەنەکەیدا گرتوویەتەخۆ. ئەمە بەو مانایەیە کە فەلســـەفەی مارکســـیزم بێ سنوور سەرنجڕاکێشـــە بۆ خوێندنەوە، چونکە ناساندنێکی گرنگ بۆ هاودژییە کەلتوورییە سەرەکییەکە گەڵاڵە دەکات- لە بەرانبەر ئەو هەڵەیەیدا کە پێی وایە دەتوانین چارەســـەری بکەین. ئەمە تەنانەت ئەوەنـــدەی نەبینینی هاودژییەکە خراپە - بـــۆ ئەوەی ئەو تێڕوانینـــە نیۆ-لیبراڵە لاوازە بگرێتەخۆ کە هیـــچ هاودژییەکی کەلتووریی گەورە لەئـــارادا نییە و هەموو شـــتەکان بە هێمنی بەرێوەدەچن، ئەمەی کـــە هەموومان بەجیهانی دەبین. ئەمە خراپترین چرکەساتی نابینناییە. پێویستە ئەو نیۆ-لیبراڵانە پێشنیاریان بۆ بکرێت کە مارکس بخوێننەوە-و ئەگەر بەتەواوی بوون بە مارکســـی، ئەو کاتە لەوانەیە پێویســـت بکات بە کەمێک لە واقیع راستبکرێنەوە!

(*) کریس بلور خوێندکاری چارلز تایلەر بووە و ئێستا لە لەندەن تاووتوێی فەلسەفە دەکات.

سەرچاوە:

Philosophy Now, a magazine of ideas issue 74
Jul/Aug 2009